

Barbara SYPOSZ-ŁUCZAK

Polska Akademia nauk
Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią
Kraków, Polska
e-mail: bluczak@min-pan.krakow.pl

REALIZACJA IDEI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU POPRZEZ ADAPTACJĘ PODZIEMNYCH WYROBISK GÓRNICZYCH DLA CELÓW TURYSTYCZNYCH

słowa kluczowe: rozwój zrównoważony, turystyka, wyrobiska pogórnice

WSTĘP

Górnictwo podziemne jest gałęzią przemysłu, która mimo niebezpieczeństwa jakie ze sobą niesie, przynosi znaczące korzyści finansowe zarówno dla Skarbowu Państwa jak i pracownikom. Górnicy są grupą zawodową o najwyższym przeciętnym wynagrodzeniu brutto w Polsce (według GUS wynagrodzenie to w październiku 2006 r. wynosiło 4 380 PLN ogółem), stanowią mocny i potrafiący walczyć o „godziwe” warunki życia zespół, szczytą się silnymi związkami zawodowymi oraz możliwością kontynuowania tradycji zakorzenionych w górniczej rodzinie. Sytuacja ta zmienia się dramatycznie z chwilą zamknięcia zakładu. Rodzi to szereg problemów społecznych i ekonomicznych, pogarsza się również stan środowiska zdegradowanego prowadzoną działalnością przemysłową. Wiele osób traci pracę, nierzadko są to jedyni zarabiający członkowie rodzin. Gminy górnicze, które znane były ze swojej wydobywczej działalności, stają się niechlubną wizytówką regionu, z powodu bezrobocia, jakie tam panuje. Wraz z zamknięciem zakładu górniczego następują wtórne zmiany w krajobrazie. Zdeprawowane obiekty są wykorzystywane jako noclegownie dla bezdomnych czy miejsca pozyskiwania surowców wtórnych. Działaniem przywracającym funkcje użytkowe terenom po dawnych zakładach górniczych jest przeprowadzenie rewitalizacji zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Obecnie w Polsce dominuje przekształcanie obiektów poprzemysłowych w centra handlowe (Silesia City Center, Katowice – dawna Kopalnia Węgla Kamiennego Gottwald) bądź miejsca rekreacyjne (centrum sportowe Dolomity Sportowa Dolina – dawna kopalnia

surowców mineralnych w Bytomiu-Suchej Górze). Nowe, zrewitalizowane obiekty dostarczają korzyści nie tylko mieszkańcom, ale również stają się nową wizytówką miast, które uważane były za mało atrakcyjne ze względu na prowadzoną na szeroką skalę działalność przemysłową. Niestety, w tym zmienianiu oblicza terenów pokopalnianych zatracą się ważna cecha takich miejsc - ich wartość historyczna, poznawcza oraz dydaktyczna. Do ochrony tych walorów tworzone są podziemne górnicze trasy turystyczne.

Stare kopalnie, eksploatujące surowce naturalne metodą podziemną, coraz częściej stają się przedmiotem zainteresowań turystów. Związane to jest przede wszystkim z chęcią poznania zjawisk zachodzących pod powierzchnią terenu oraz zaznajomienia się z ciężką pracą górnika, która zaliczana jest do grupy zawodów trudnych i niebezpiecznych. W Polsce udostępnionych jest kilka podziemnych tras turystycznych związanych z dawnym górnictwem. Wchodzą one w skład Stowarzyszenia Podziemnych Tras Turystycznych Polski (Kopalnia Rud Srebronośnych w Tarnowskich Górach, Sztolnia Czarnego Pstrąga w Tarnowskich Górach, Skansen Górniczy „Królowa Luiza” w Zabrze, Kopalnia Złota „Złoty Stok” w Złotym Stoku, Sztolnie Kowary w Kowarach oraz Kopalnia Soli Kłodawa w Kłodawie) bądź są kopalniami niestowarzyszonymi (Kopalnia Soli Wieliczka w Wieliczce, Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce, Neolityczne Kopalnie Krzemienia w Krzemionkach koło Ostrowca, Uzdrawisko-Kopalnia Soli Bochnia w Bochni, Kopalnia Węgla Nowa Ruda w Nowej Rudzie, Kopalnia Złota Aurelia w Złotoryi, Nieczynna Kopalnia Uranu w Kletnie, Chełmskie Podziemia Kredowe w Chełmie oraz Kopalnia Srebra (Silberloch) w powiecie wałbrzyskim). Na świecie również widoczny jest trend zmierzający do udostępniania wyrobisk górniczych turystom. Powstają przemysłowe trasy turystyczne tj. European Route of Industrial Heritage (ERIH), w której zrzeszonych jest 29 państw (w tym Polska) prezentujących łącznie 720 obiektów poprzemysłowych, w tym 117 obiektów pogórnich.

ATRAKCYJNOŚĆ PODZIEMNYCH TRAS TURYSTYCZNYCH W POLSCE

Polskie podziemne trasy turystyczne wykorzystywane są przede wszystkim jako obiekty dydaktyczne, które mają na celu zaznajomienie turystów z budową geologiczną, metodami eksploatacji, historią miejsca oraz ludzi tam pracujących. Zorganizowane grupy to głównie młodzież szkolna, studenci, grupy pracownicze. Do nich skierowane są atrakcje proponowane przez inwestorów, którzy prześcigają się w pomysłach mających na celu zatrzymanie turystów jak najdłużej. Organizowane są zabawy z dziećmi i młodzieżą, zielone szkoły, kolonie, spotkania integracyjne dla firm, zwiedzanie ekstremalne, bale, koncerty, itp. Ma to oczywiście swoje odbicie w społecznym i ekonomicznym aspekcie funkcjonowania podziemnych tras turystycznych.

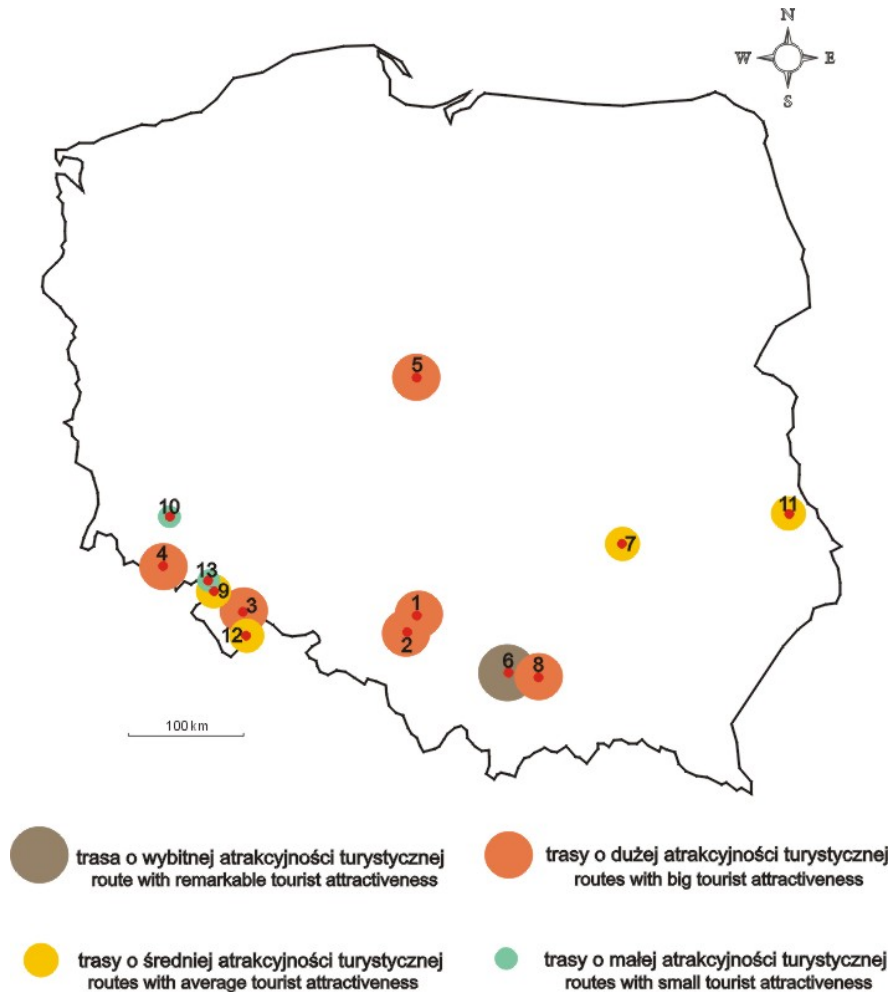
Podziemne trasy turystyczne charakteryzują się różnymi parametrami wpływającymi na atrakcyjność danego miejsca jak długość trasy, rodzaj eksploatowanej kopaliny, głębokość, lata funkcjonowania kopalni, relikty górnictwa, architektura wyrobisk górniczych, infrastruktura towarzysząca. Cechy łączące to: wartość dydaktyczna, poznawcza i historyczna. Te właśnie najważniejsze elementy wpływają na świadomość i wzbogacają wiedzę zwiedzających oraz świadczą o atrakcyjności danego obiektu pogórniczego. W celu określenia wskaźnika atrakcyjności turystycznej, przyporządkowano 13 trasom zlokalizowanym w wyrobiskach górniczych w Polsce wartość punktową (metoda bonitacyjna). Przeprowadzona analiza pozwoliła na wyodrębnienie obiektów o atrakcyjności: wybitnej (1), dużej (6), średniej (4) oraz małej (2). Waloryzacja dla podziemnych tras turystycznych z Wieliczki i Tarnowskich Gór przeprowadzona została jako waloryzacja regionu a nie pojedynczych obiektów. Owa kompleksowa analiza wskazała na pewne braki, które powodują degradację udostępnionych kopalń pod względem atrakcyjności do grup niższych niż wybitna lub duża. Zdecydowaną zaletą byłoby stworzenie szerszej oferty usług towarzyszących (baza noclegowa, restauracje, sklepy), których obecność mogłaby uatrakcyjnić obiekty górnicze udostępniane turystom (Syposz-Łuczak, 2007). Lokalizację podziemnych tras turystycznych przedstawia ryc. 1.

REALIZACJA ZASAD ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU PRZY UDOSTĘPNIANIU PODZIEMNYCH TRAS TURYSTYCZNYCH PO GÓRNICTWIE PODZIEMNYM

Udostępnianie podziemnych tras turystycznych przynosi korzyści społeczne, ekonomiczne oraz środowiskowe. Analiza tych składników, związana z realizacją zasad zrównoważonego rozwoju, przedstawiona została w dalszej części artykułu.

Korzyści społeczne płynące z udostępnienia podziemnych tras turystycznych

Korzyści społeczne wynikają w znacznej mierze z poczucia nierozzerwalnej łączności z miejscem eksploatacji, z historią wydobywania w danym rejonie oraz z tradycją górniczą. Owa spójność szczególnie widoczna jest na Górnym Śląsku, wśród osób zamieszkujących dzielnice górnicze, wielorodzinne budynki mieszkalne, tzw. **familoki**. Usytuowanie budynków mieszkalnych przy głównych drogach prowadzących do zakładów górniczych jest swoistym dziedzictwem historycznym, nierozzerwalnie związanym z kopalniami. W czasach rozwoju górnictwa, mieszkańcy familoków tworzyli społeczność sąsiedzką opartą na relacjach przyjacielsko-rodzinnych. Obecnie dzielnice górnicze uchodzą za niebezpieczne, biedne i wyizolowane. Uruchomienie podziemnych tras turystycznych może w korzystny sposób wpłynąć na mieszkańców, wyrównać ich status społeczny dzięki rewitalizacji dzielnic mieszkaniowych. Wkomponowanie w typowy śląski krajobraz mieszkaniowy takich obiektów jak sklepy, apteki, punkty informacji turystycznej, itp. pozwala na zniwelowanie



Ryc. 1. Mapa atrakcyjności turystycznej podziemnych tras ulokowanych w kopalniach podziemnych 1 - Kopalnia Rud Srebronośnych oraz Sztolnia Czarnego Pstrąga w Tarnowskich Górach, 2 – Skansen Górniczy „Królowa Luiza” w Zabrze, 3 – Kopalnia Złota „Złoty Stok” w Złotym Stoku, 4 – Sztolnia Kowary w Kowarach, 5 – Kopalnia Soli Kłodawa w Kłodawie, 6 – Kopalnia Soli Wieliczka, Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce, 7 – Neolityczne Kopalnie Krzemienia w Krzemionkach koło Ostrowca Św., 8 – Uzdrowsko-Kopalnia Bochnia w Bochni, 9 – Kopalnia Węgla Nowa Ruda w Nowej Rudzie, 10 – Kopalnia Złota Aurelia w Złotoryi, 11 – Chełmskie Podziemia Kredowe w Chełmie, 12 – Nieczynna Kopalnia Uranu w Kletnie, 13 – Kopalnia Srebra Silberloch koło Wałbrzycha. *Źródło: opracowanie własne.*

Fig. 1. Map of tourist attractiveness of underground routes, which are located in underground mines 1 - Silver Ore Mine and Czarny Pstrag Adit in Tarnowskie Gory, 2 - Krolowa Luiza Monumental Coal Mine in Zabrze, 3 - Zloty Stok Gold Mine in Zloty Stok, 4 - Kowary Adit in Kowary, 5 - Klodawa Salt Mine in Klodawa, 6 - Wieliczka Slat Mine and Krakow Salt-Works Museum in Wieliczka, 7 - Archeological Museum and Reserve Krzemionki in Krzemionki, 8 - Bochnia Health Resort and Salt Mine in Bochnia, 9 - Nowa Ruda Coal Mine in Nowa Ruda, 10 - Aurelia Gold Mine in Zlotoryja, 11 - Chelm Chalk Underground in Chelm, 12 - Kletno Uranium Mine in Kletno, 13 - Silberloch Silver Mine near Wałbrzych town.

Source: own compilation.

różnic pomiędzy lokalną społecznością, wywodzącą się z bezrobotnych rodzin górniczych a pozostałymi mieszkańcami (Przewoźnik, 2007).

Korzyści ekonomiczne płynące z udostępniania podziemnych tras turystycznych

Korzyścią związaną bezpośrednio i pośrednio z udostępnianiem podziemnych tras turystycznych jest tworzenie nowych miejsc pracy. Aby wejść na teren nieczynnego zakładu górniczego konieczna jest obecność przewodnika. W nowo utworzonych obiektach turystycznych przewodnikami zostają najczęściej dawni pracownicy nieczynnych zakładów. Oferta turystyczna wzbogacana jest również o przewodników władających językami obcymi, przez co możliwe jest oprowadzanie po wyrobiskach kopalnianych turystów zza granicy. Wraz z rozwojem podziemnych tras turystycznych wzrasta świadomość mieszkańców związana z możliwością rozwinięcia działalności gospodarczej ukierunkowanej na czerpanie dochodów z turystyki. Powstają sklepiki pamiątkarskie, sklepy spożywcze. W wyrobiskach podziemnych tworzone są obiekty gastronomiczne, w których serwowane są potrawy regionalne. Rodziny zamieszkujące najbliższe okolice kopalni decydują się na udostępnianie turystom miejsc noclegowych.

Korzyści środowiskowe płynące z udostępniania podziemnych tras turystycznych

Likwidacja kopalń niesie wiele problemów środowiskowych. Po zamkniętych zakładach górniczych pozostają niezrekultywowane składowiska, zapadliska, przekształcone gleby i zdegradowana roślinność. To skutki działalności prowadzonej na powierzchni terenu. W podziemnych korytarzach kryją się kolejne czynniki ryzyka. Na przykład zatopienie leja depresji uformowanego w wyniku odwadniania górotworu może powodować zanieczyszczenie wód podziemnych oraz wyłączenie ich z gospodarczego użytkowania. Udostępnienie podziemnych tras turystycznych w pozytywny sposób wpływa na środowisko, przede wszystkim dlatego, że inwestor przeznaczają środki finansowe na przywracanie terenom zdegradowanym nowych cech krajobrazowych. Zabiegi rekultywacyjne i rewitalizacyjne mają na celu przyciągnięcie turystów, zainteresowanie ich obiektami górniczymi, które funkcjonują w harmonii i w zgodzie ze środowiskiem i otaczającym krajobrazem.

PODSUMOWANIE

Spoleczne, ekonomiczne i środowiskowe konsekwencje likwidacji kopalń mocno zaznaczają swoją obecność w rejonach górniczych Polski. Rekultywacja i rewitalizacja terenów przemysłowych, poprzez przekształcanie ich w centra handlowe czy obiekty rekreacyjno-sportowe, ma wiele zalet (wzrost gospodarczy, niwelowanie różnic społecznych, poprawa środowiska naturalnego). Jednak ztraca się pewna istotna cecha takich terenów – ich wartość poznawcza, dydaktyczna i historyczna. Pozytywną tendencją jest zachowanie dziedzictwa przemysłowego. Stwarza to

warunki do utrwalenia więzi górniczych, historii i tradycji mieszkańców od lat zamieszkujących dawne tereny przemysłowe. Służy temu udostępnianie podziemnych górniczych tras turystycznych zlokalizowanych w kopalniach. Dzięki temu następuje rozwój sektora turystycznego na obszarach, gdzie do niedawna wszechobecny przemysł nie zachęcał do uprawiania turystyki. W Polsce istnieje kilkanaście tras turystycznych zlokalizowanych w dawnych kopalniach podziemnych. W ramach przeprowadzonej waloryzacji określono wskaźniki atrakcyjności tych miejsc. Klasyfikacja podziemnych tras turystycznych związana z atrakcyjnością turystyczną ukazała pewne braki, których wyeliminowanie mogłoby podnieść wartość użytkową obiektów.

LITERATURA

Główny Urząd Statystyczny 2007: *Struktura wynagrodzeń według zawodów w październiku 2006, Warszawa.*

Przewoźnik P., 2007: Osiedla robotnicze elementem krajobrazu przemysłowego – współczesna rola osiedli robotniczych w krajobrazie kulturowym na przykładzie Chorzowa; *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, T. VI „Krajobrazy przemysłowe i poeksploatacyjne”*, Sosnowiec, str.165-178.

Syposz-Łuczak B., 2007: *Waloryzacja obszarów po górnictwie podziemnym w aspekcie ich turystycznego udostępniania*, praca statutowa realizowana w Sigmie PAN, niepublikowana, Kraków.

SUMMARY

REALIZATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT RULES BY ADAPTATION OF UNDERGROUND EXCAVATIONS FOR TOURIST PURPOSES

Social, economical and environmental consequences of mine liquidations strongly mark their attendance in mining region in Poland. Land reclamation and revitalization of post-industrial terrains are tended to the old establishments transformation into the shopping centres or recreational and sporting objects. That transformations have a lot of advantages (economic growth, reducing the social differences, environmental improvement), but in this situation the certain features are lost – cognitive, didactic and historic values of post-industrial objects. Increasingly, trading gives in to industrial heritage. Making the underground route available to tourists is positive effect. In Poland, several underground tourist routes exist. In the frames of valorisation, which was made for this kind of tourist product, a grade of tourist attractiveness was defined. Classification of underground tourist routes connected with attractiveness is shown some lacks, which reduce an usable value of that objects.